

BEATA URBANEK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

CHARAKTERYSTYKA KOMENTARZA DO EWANGELII WEDŁUG ŚWIĘTEGO JANA AUTORSTWA RUDOLFA SCHNACKENBURGA

Komentarz do czwartej Ewangelii uznawany jest za jedno z ważniejszych dzieł niemieckiego egzegety. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie cech tego dzieła na tle komentarzy do Ewangelii, które ukazały się w tej samej serii oraz w porównaniu z kilkoma innymi komentarzami do Ewangelii wg św. Jana, zarówno niemieckimi, jak i polskimi.

1. Komentarz Rudolfa Schnackenburga do Ewangelii wg św. Jana a inne komentarze do Ewangelii w serii *Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament*

Rudolf Schnackenburg opublikował swój komentarz do czwartej Ewangelii, o tytule *Das Johannesevangelium*, w serii *Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament*, której był także jednym z redaktorów. W cyklu tym do Ewangelii powstało w sumie dziesięć tomów, z czego dzieło Schnackenburga stanowią cztery tomy. Wykaz poszczególnych tomów przedstawia poniższa tabela.

Tom	Autor	Tytuł	Rok wydania	Liczba stron
1/1	Joachim Gnilka	<i>Das Matthäusevangelium</i> 1,1–13,58	1986	XVI+518
1/2	Joachim Gnilka	<i>Das Matthäusevangelium</i> 14,1–28,20	1988	VIII+552
2/1	Rudolf Pesch	<i>Das Markusevangelium</i> 1,1–8,26	1989	XXIV+480
2/2	Rudolf Pesch	<i>Das Markusevangelium</i> 8,27–16,20	1991	XVI+606
3/1	Heinz Schürmann	<i>Das Lukasevangelium</i> 1,1–9,50	1969	XLVIII+591
3/2/1	Heinz Schürmann	<i>Das Lukasevangelium</i> 9,51–11,54	1993	XXIV+360
4/1	Rudolf Schnackenburg	<i>Das Johannesevangelium</i> 1–4	1965	XXX+524
4/2	Rudolf Schnackenburg	<i>Das Johannesevangelium</i> 5–12	1971	XVI+544
4/3	Rudolf Schnackenburg	<i>Das Johannesevangelium</i> 13–21	1975	XVI+477
4/4	Rudolf Schnackenburg	<i>Das Johannesevangelium, Erg. Auslegungen</i>	1984	236

Komentarze do pierwszych dwóch Ewangelii są podobnej długości i liczą odpowiednio tysiąc dziewięćdziesiąt cztery strony (Mt) i tysiąc sto dwadzieścia sześć stron (Mk), natomiast do Łk tysiąc dwadzieścia trzy strony, przy czym komentarz

obejmuje jedynie Łk 1–11. Dzieło Schnackenburga to razem tysiąc osiemset czterdzieści trzy strony. Trzy pierwsze tomy są komentarzem, czwarty nosi tytuł *Er-gänzende Auslegungen und Excurse*, czyli *Interpretacja uzupełniająca i ekskursy*. Zatem dzieło Schnackenburga z istniejących¹ komentarzy jest najobszerniejsze.

W przedmowie do swojego komentarza Schnackenburg przedstawia swoje podejście do pisania dzieła. Chce, by było ono wkładem do współczesnego stanu badań, bez oddalania się zarówno od tradycji katolickiej, jak i naukowej metody stosowanej przez biblistów wszystkich denominacji. Stwierdza, że w przypadku Ewangelii wg św. Jana mamy do czynienia z pismem bardzo dojrzałym i jednocześnie mocno dyskutowanym, w którym jedni widzą najwyższe świadectwo wiary pierwotnego Kościoła, a inni dzieło pobożnościowe bez wartości historycznej; stąd można tylko próbować je „wyjaśnić”, to znaczy przybliżyć umysłowi współczesnego czytelnika. Napięcie, które odczuwa się pomiędzy wiarą a historią, historią a mitem, mocno widoczne jest w czwartej Ewangelii. Każdy komentarz do niej stanowi naukowy wybór i osobiste wyznanie wiary – tak też jest w tym przypadku. Z wielu względów pożądanym jest w komentarzu dłuższy wstęp, dla tego dzieła wręcz niezbędny. Celem tej serii jest dostarczenie odbiorcy wyczerpujących danych naukowych odnośnie postawionych problemów, ponadto wstęp ma za zadanie ukazać naukowy i teologiczny punkt widzenia autora i przygotować do lektury komentarza. Jak to zatem jest w komentarzach z tej serii? Jaka jest ich struktura? Jak analizowane są perykopy?

2. Struktura komentarzy

W komentarzu Joachima Gnilki do Ewangelii Mateusza po jednostronicowym słowie wstępnym pojawia się bibliografia, którą tworzą współczesne komentarze do Mt oraz przedstawione skróto, cytowane publikacje egzegetyczne i inna cytowana literatura, w sumie nieco ponad pięć stron. Po wykazie skrótów rozpoczyna się komentarz do księgi. Wprowadzenie, liczące trzydzieści dziewięć stron, zostało zamieszczone na końcu drugiego tomu. Znalazły się w nim następujące zagadnienia:

1. Środowisko i miejsce.
2. Autor i czas.
3. Kompozycja, język i źródła.
4. Gatunek.
5. Wspólnota Mateuszowa.
6. Tematy teologiczne.
7. Spostrzeżenia dotyczące tekstu.

Drugi tom także zawiera króciutką bibliografię, a na końcu znajduje się indeks rzeczowy i wyrazów greckich. W całości dzieła znajduje się pięć ekskursów².

Rudolf Pesch po przedmowie poprzedzającej komentarze do Ewangelii Marka zamieścił na dwunastu stronach bibliografię, w której znalazły się teksty źródłowe (biblijne, pisma starożytne, judaistyczne i chrześcijańskie), literatura pomocnicza, komentarze do Mk oraz inne publikacje dotyczące tej Ewangelii, a także pozostała

¹ Być może porównywalny lub dłuższy byłby komentarz do Łk.

² Na temat dziewięciu narodzin, gatunku literackiego Mt 2, problemu interpretacji Kazania na górze, cyklu cudów oraz obietnicy dla Piotra w historii i obecnie.

cytowana literatura. Wprowadzenie liczy siedemdziesiąt stron. Składa się ono z następujących części:

1. Ewangelia – nowy gatunek literacki.
2. Kwestia autorstwa.
3. Czas i miejsce powstania Ewangelii Marka.
4. Dokonania literackie ewangelisty Marka.
5. Struktura Markowej Ewangelii.
6. Zakończenie Ewangelii Marka.
7. Dokonania teologiczne ewangelisty Marka.
8. Przed-Markowe tradycje w Ewangelii Marka.
9. Założenia tego komentarza.

Tom drugi komentarza po przedmowie także zawiera bibliografię i wykaz skrótów, a na jego końcu indeks rzeczowy i wyrazów greckich. W całym komentarzu pojawia się dziewięć ekskursów³.

W przypadku komentarza do trzeciej Ewangelii zaznaczono⁴, że wprowadzenie znajdzie się na końcu opracowania. Jednak z powodu niedokończenia pracy egzegetycznej nie zostało ono napisane. Bibliografia u Heinza Schürmanna liczy dwadzieścia siedem stron. Znajduje się w niej najpierw spis tekstów źródłowych biblijnych, judaistycznych, wczesnochrześcijańskich, judeochrześcijańskich, gnostyckich i hellenistycznych. Na drugim miejscu umieszczono pomoce podzielone na słowniki, konkordancje, gramatyki i wstępy do NT. Komentarze do Ewangelii zostały ułożone w grupach chronologicznie: starożytne, średniowieczne, nowożytne (XVI–XVIII w. i XIX–XX w.). Pozostałe opracowania dotyczące Ewangelii Łukasza zostały podzielone na dotyczące: źródeł i redakcji, tekstu oraz teologii. Na końcu wymieniona została inna cytowana literatura. Wykaz skrótów następuje po literaturze i jest dość szczegółowy; liczy jedenaście stron. Drugi tom dzieła otwiera trzystronicowa przedmowa. Po przedmowie w drugim tomie pojawia się część zatytułowana *Założenia i porządek komentarza* oraz wykaz skrótów, a na końcu dwadzieścia dwie strony bibliografii.

Rudolf Schnackenburg na początku pierwszego tomu komentarza zamieścił bibliografię (szesnaście stron). Podane w niej zostały źródła biblijne, judaistyczne, wczesnochrześcijańskie, gnostyckie i hellenistyczne, a następnie pomoce leksykograficzne. Dalej pojawiają się komentarze (starożytne, średniowieczne, okresu reformacji, nowożytne z podziałem na katolickie i protestanckie), pozostała literatura dotycząca Janowej Ewangelii oraz inne cytowane publikacje. Po bibliografii znajduje się jedenastostronicowy wykaz skrótów. Dzieło rozpoczyna biblista od obszernego wprowadzenia, liczącego sto dziewięćdziesiąt osiem stron. Po nim następuje komentarz do rozdziałów J 1–4 z włączonymi ekskursami.

Wstęp obejmuje następujące zagadnienia:

1. Ewangelia Jana jako spisana Ewangelia.
2. Relacja do synoptyków.
3. Zagadnienia literackie Ewangelii Jana.
4. Tradycja i redakcja.
5. Kwestia autorstwa.
6. Język, styl i rozwój myśli.
7. Środowisko duchowe i pochodzenie.

³ Dotyczą one m.in. kwestii braci i sióstr Jezusa, przed-Markowej pasji, procesu Jezusa, chronologii męki, tajemnicy Mesjasza i chrystologii Mk.

⁴ Jest to zdanie wydawcy umieszczone na s. VI pierwszego tomu komentarza.

8. Tendencje teologiczne i odniesienia do ówczesnej sytuacji.

9. Przekaz i krytyka tekstu.

10. Ewangelia Jana w historii.

W tomie drugim po przedmowie została podana bibliografia oraz zamieszczono wprowadzenie do rozdziałów 5–12, będących przedmiotem tej części komentarza. Podobny układ ma początek tomu trzeciego, obejmującego analizę J 13–21. Po komentarzu autor podjął się refleksji na temat obecnego znaczenia Ewangelii Janowej. Na końcu zaś znajdują się indeksy: rzeczowy oraz terminów greckich.

W trzech tomach biblista zamieścił w sumie osiemnaście ekskursów⁵.

Tom IV tworzą cztery części. W pierwszej omówiony został rozwój i stan badań nad Ewangelią Jana od 1955 roku. Druga część to pięć ekskursów na temat:

1. Wspólnota Janowa i jej doświadczenia duchowe.

2. Janowa idea posłania dzisiaj.

3. Tradycja i interpretacja logiów w Janowej Ewangelii.

4. Redakcja Ewangelii Jana.

5. Pawłowa i Janowa chrystologia. Porównanie.

Trzeci rozdział tworzą analizy sześciu wybranych tekstów ewangelicznych (J 6; 10,1-18; 12,39-41; 15; 19,37; 17,22-24). Na końcu znajdują się suplementy do tomów 1-3.

Analiza perykop

Joachim Gnilka proponuje komentarz w pięciu etapach: 1. Analiza tekstu, 2. Interpretacja, 3a. Streszczenie Mateuszowego ukazania tekstu, 3b. Ocena historyczności, 3c. Część, która ma zachęcić do osobistej recepcji i przekazu tekstu. Po tytule komentowanego urywka pojawia się przekład. W pierwszym punkcie występują takie zagadnienia, jak kontekst, tradycja, odniesienia starotestamentalne. W drugim paragrafie ma miejsce interpretacja poszczególnych wersetów. Na końcu podana została literatura dotycząca danego urywka. Autor stwierdza, że Ewangelia wg Mateusza jest powiązana ze ST i judaizmem, a jego komentarz będzie poświęcony temu aspektowi. Gnilka w swojej pracy odwołuje się nie tylko do opracowań egzegetycznych, ale także do innych teologicznych oraz nieteologicznych.

W pracy Rudolfa Pescha badanie perykopy podzielone zostało na pięć etapów:

I Wprowadzenie: zagadnienia literackie (kontekst, delimitacja, tradycja, redakcja), tłumaczenie wraz z krytyką tekstu.

II Forma i gatunek literacki, budowa tekstu.

III Egzegeza poszczególnych wersetów, z uwzględnieniem genezy tekstu; czasem przerwana informacjami z punktu IV.

IV Historia przekazu i tradycji, co umożliwiła ocenę jakości przekazu tekstu.

V Redakcja ewangelisty, praca ewangelisty, informacje ukazujące tendencje teologiczne.

Po tytule perykopy podane jest w indeksie górnym odniesienie do literatury. Po wstępie zaczyna się analiza według podanych punktów. Na końcu podana została literatura.

⁵ Dotyczą one m.in. znaków, wiary, pochodzenia i znaczenia formuły ἐγὼ εἶμι, wywyższenia i uwielbienia Jezusa, ostatniej wieczerzy, uczniów, wspólnoty i Kościoła Janowego, umiłowanego ucznia.

W komentarzu *Das Lukasevangelium* analiza perykop zaczyna się od podania miejsc paralelnych, krótkiego wstępu i przekładu. Tłumaczenie w indeksach górnych zawiera odnośniki dotyczące przypisów o krytyce tekstu. Autor omawia kontekst tekstu biblijnego, funkcję, gatunek, formę i strukturę. Egzegeza ma za zadanie wyjaśnić tekst komunikatywnie. Na końcu podjęte zostaje badanie *Formgeschichte*. Egzegeza poszukuje źródeł w Q, Mk i materiale własnym Łk w ramach całych wypowiedzi i poszczególnych słów. Komentarz danego fragmentu biblijnego zamyka odniesienie do elementu historycznego.

Schnackenburg na zakończenie introdukcji podaje, że współczesne tendencje w egzegezie czwartej Ewangelii i ich przedstawiona ocena wskazują kierunek komentarza. Autor chce się ściśle trzymać tekstu, analizować raczej ostrożnie i trzeźwo, a nie odważnie i nieroztropnie. Jego celem jest odkrycie treści teologicznej. By odsłonić głębsze treści tekstu, konieczna jest egzegeza oparta na sensie dosłownym. Komentarz danej perykopy zaczyna się od wstępu, w którym mowa jest m.in. o kontekście, formie literackiej, strukturze. Nie ma jednak tytułów paragrafów, a wprowadzenia nie mają jednego schematu. Także sekcje bywają poprzedzone wstępami, np. Janowa Pasja. Perykopa zostaje podzielona na urywki i jest analizowana wers po wersie po podaniu tłumaczenia, bezpośrednio po którym niekiedy Schnackenburg umieścił krótkie wprowadzenie. Na koniec czasem pojawia się paragraf na temat głębszego znaczenia, relacji z synoptykami, historyczności wydarzenia, tła, gatunku literackiego, historii tradycji czy redakcji Ewangelii.

3. Komentarz Rudolfa Schnackenburga do czwartej Ewangelii a inne niemieckie komentarze do Ewangelii Jana

Opisując interpretację Janowej Ewangelii w historii, tendencje współczesne rozpoczyna omawiać Schnackenburg od wzmianki o komentarzu Rudolfa Bultmanna, który uważa za punkt zwrotny i nadal mający wpływ na egzegezę tej księgi biblijnej, przynajmniej w Niemczech. Pierwsze wydanie *Das Evangelium des Johannes* ukazało się w Göttingen w 1941. Do czasu opublikowania przez Schnackenburga pierwszego tomu komentarza praca Bultmanna ukazała się w sumie aż dziewięć razy⁶. Komentarz ten nie zawiera wstępu. W późniejszych wydaniach na początku pojawia się sześciostronicowa bibliografia i wykaz skrótów. Charakterystyczny dla komentarza – oprócz sięgnięcia po literaturę gnostryką – jest układ Ewangelii, w którym znalazło się wiele przesunięć. Skróconą strukturę księgi biblijnej i jednocześnie komentarza przedstawiono poniżej⁷:

Prolog 1,1-18

Ματθαιῖα Chrzcziciela 1,19-51

A Rozdziały 2–12 – Objawienie się dóξα światu

Preludium 2,1-22

I Spotkanie z Objawicielem 2,23–4,42

a. Jezus i nauczyciel Izraela 2,23–3,36

Wprowadzenie 2,23-25

Przyjście Objawiciela jako κρίσις dla świata 3,1-21(+3,31-36)

Ματθαιῖα Chrzcziciela 3,22-30

⁶ W latach: 1941, 1950, 1952, 1953, 1956, 1957, 1959, 1962, 1964.

⁷ Części oznaczone * posiadają w szczegółowym podziale dodatkowe przesunięcia.

- b. Jezus w Samarii 4,1-42
- II Objawienie jako κρῖσις 4,43–6,59+7,15-24; 8,13-20
 - a. Wprowadzenie 4,43-45
 - b. Preludium – uzdrowienie syna βασιλικός 4,46-54
 - c. Chleb życia 6,1-59*
 - d. Sędzia 5,1-47; 7,15-24; 8,13-20
- III Objawiciel w konflikcie z światem rozdz. 7–10
 - a. Ukrycie i nieprzewidywalność objawienia 7,1-14.25-52*; 8,48-50.54-55
 - b. Fragment. Analiza rozdz. 8: 8,41-47.51-53.56-59
 - c. Światłość świata 9,1-42; 8,12; 12,44-50; 8,21-29; 12,34-36*; 10,19-21
 - d. Dobry pasterz 10,1-39*
- IV Tajemnicze zwycięstwo Objawiciela nad światem 10,40-12,33; 8,30-40; 6,60-71
 - a. decyzja o śmierci 10,40–11,54
 - b. droga na krzyż 11,55–12,33; 8,30-40; 6,60-71
- Zakończenie 12,37-43
- B Rozdziały 13–20 Objawienie się δόξα wspólnocie
- I Pożegnanie Objawiciela 13,1–17,26
 - a. Ostatnia Wieczerza 13,1-30
 - b. Modlitwa pożegnalna (13,1) 17,1-26
 - c. mowy i dialogi pożegnalne 13,31–16,33*
- II Męka i Wielkanoc 18,1–20,29
 - a. męka 18,1–19,41
 - b. Wielkanoc 20,1-29
- Zakończenie Ewangelii 20,30-31
- Dodatek – rozdz. 21

U Bultmanna kolejność kanoniczna tekstu Ewangelii pojawia się tylko w dziesięciu z dwudziestu jeden rozdziałów księgi⁸. Prawie zupełnie została zarzucona struktura Ewangelii obecna w rękopisach. Autor próbuje dotrzeć do pierwotnej jego zdaniem wersji i zwraca szczególną uwagę na pracę redaktora, odpowiedzialnego za dodatki w tekście. Komentarz zawiera wprowadzenia do sekcji i perykop, ale brak w nim tłumaczenia tekstu biblijnego. Przy wyjaśnianiu poszczególnych wersetów Bultmann niekiedy podaje tekst grecki. Na końcu zamieszczone zostały indeksy: słów greckich, kwestii literackich i historycznokrytycznych, motywów teologicznych oraz odniesień do historii religii.

Rudolf Schnackenburg, pomimo tak wielkiego wpływu Bultmanna, nie poszedł w jego ślady. Pierwszą różnicę widać w układzie komentarza. Jedyne dwa przesunięcia dotyczą dyskursu kerygmaticznego w rozdziale trzecim oraz kolejności rozdziałów 5–7.

Prolog 1,1-18

I Część główna – objawienie się Jezusa światu

1. Początki objawienia Jezusa 1,19–4,54

1) Świadectwo Jana i pierwsi uczniowie 1,19-51

2) Początek „znaków” – cud na weselu w Kanie 2,1-11

3) Początki w Jeruzalem – oczyszczenie świątyni, wiele znaków, dialog z Nikodemem 2,12–3,12

Dodatek (Janowy kerygmat) – niebieski Objawiciel i dawca życia 3,13-36.13-31

⁸ J 1–2; 4; 5 (umieszczony po 6); 9 (po 8,59 przed 8,12); 11; 18–21.

- 4) Chrzt w Judei. Ostatnie świadectwo Jana Chrzciciela 3,22-30
- 5) Objawienie się Jezusa w Samarii 4,1-42
- 6) Powrót do Galilei. Drugi znak w Kanie 4,43-54
2. Szczyt działalności w Galilei – Jezus chleb życia rozdz. 6
3. Objawienie się Jezusa w Jeruzalem rozdz. 5; 7,15-24
4. Jezus w Jerozolimie podczas Święta Namiotów rozdz. 7 oprócz ww. 15-24
5. Kolejne słowa objawienia i dysputy. Podział pomiędzy Jezusem i niewierzącymi Żydami pogłębia się 8,12-59
6. Uzdrawienie człowieka niewidomego od urodzenia. Jezus światłość świata rozdz. 9
7. Jezus pasterz i powiązane mowy obrazowe. Podczas święta Poświęcenia świątyni rozdz. 10
8. Wskreszenie Łazarza – Jezus zmartwychwstaniem i życiem. Wyrok śmierci wydany przez Sanhedryn 11,1-54
9. Podróż na ostatnią Paschę do Jerozolimy. Antycypacja wywyższenia i uwielbienia 11,55 – 12,36
- Zakończenie I części głównej – skutek Jezusowego dzieła objawienia i kontynuacja mowy objawieniowej 12,37-50
- II Część główna – Jezus wśród swoich. Męka i zmartwychwstanie rozdz. 13–20
1. Jezus wśród swoich. Ostatnia wieczerza i mowa pożegnalna rozdz. 13–14
 - 1) Ostatni posiłek Jezusa z uczniami 13,1-30
 - 2) Oznajmienie odejścia Jezusa i mowa pożegnalna 13,31 – 14,31
2. Dalsze mowy pożegnalne rozdz. 15–16
 - 1) Mowa napominająca 15,1 – 16,4a
 - 2) Mowa pocieszająca 16,4b-33
3. Modlitwa odchodzącego Zbawiciela rozdz. 17
4. Aresztowanie Jezusa i żydowskie przesłuchanie 18,1-27
5. Proces przed Piłatem 18,28 – 19,16a
6. Męka: droga krzyżowa, ukrzyżowanie i pogrzeb 19,16b-42
7. Wielkanoc: pusty grób i ukazywanie się. Zakończenie objawienia się Jezusa uczniom rozdz. 20
- Redakcyjny rozdział końcowy 21

Poza tym profesor z Würzburga gnostyckie tło chrystologii Janowej uznaje za nieprawdopodobne. Poświęcił temu tematowi jeden cały ekskurs pt. *Gnostycki mit o Odkupicielu a chrystologia Janowa*, a także paragrafy w kilku innych dodatkach⁹.

Jeden z najnowszych niemieckich komentarzy do czwartej Ewangelii napisał Klaus Wengst: *Das Johannesevangelium*, t. 1-2, Stuttgart–Berlin–Köln 2000–2001, wydanie drugie poprawione ukazało się w latach odpowiednio 2004 i 2007. Opracowanie opublikowano w serii *Theologischer Kommentar zum Neuen Testament*. Pierwszy tom rozpoczyna przedmowa, podanie źródeł (biblijnych, judaistycznych i innych starożytnych) oraz skróconej bibliografii cytowanych opracowań. Wprowadzenie liczy siedemnaście stron i – jak zauważa sam autor – może zdawać się za krótkie. Zainteresowane osoby odsyła do wstępów do Nowego

⁹ W ekskursach na temat *Pochodzenie i natura Janowego pojęcia Logosu, Preegzystencja, Syn Człowieczy w czwartej Ewangelii*, zawartych w tomie pierwszym, w ekskursach *Janowe pojęcie prawdy, Syn jako samookreślenie Jezusa w Ewangelii Jana, Idea życia w Ewangelii Jana i Myśl eschatologiczna w Janowej Ewangelii* w tomie drugim, a ponadto w ekskursie *Paraklet i wypowiedzi o Paraklecie* w tomie trzecim.

Testamentu, a podaje tylko to, co uważa za istotne. Introdukcja zawiera następujące zagadnienia:

1. Rozważania wstępne.
2. Powstanie Ewangelii Janowej wewnątrz żydowskiego sporu.
3. Konsekwencje dla interpretacji.
4. Tekst do interpretacji.
5. Gatunek i podział.

Wengst zwraca uwagę na tło żydowskie, gdyż większość nowotestamentalnych autorów była Żydami, miała żydowską samoświadomość. Píše: „Przedstawienie nowotestamentalnych pism jako chrześcijańskich w przeciwieństwie do żydowskich tekstów jest na pewno anachronizmem”. Ważne są dla niego relacje żydowsko-chrześcijańskie i nie chce wypowiadać się w sposób, który mógłby zranić Żydów. W rozważaniach wstępnych zapisane zostały osobiste uwagi. Badacz przyjmuje kanoniczną kolejność tekstu Ewangelii. Ślad tendencji do przesunięć widać w krótkim, jednostronicowym ekskursie dotyczącym kolejności rozdz. 5–7. Autor stwierdza, że ta hipoteza znajduje uzasadnienie u Schnackenburga, który za pierwotną uważa sekwencję: 4; 6; 5; 7,15-24.1-14.25nn, ale więcej przemawia za tym, by pozostać przy przekazanej przez rękopisy kolejności tekstu. Na końcu każdego tomu znajduje się indeks miejsc biblijnych i pozabiblijnych źródeł starożytnych, takich jak przede wszystkim pisma rabiniczne, poza tym apokryfy, teksty esseńskie i wczesnochrześcijańskie. W komentarzu krótkie wstępy znajdują się przed sekcjami, natomiast analiza perykop rozpoczyna się od podania tłumaczenia, które wydrukowane jest na szarym tle. W niektórych wypadkach po tekście biblijnym autor zamieścił wprowadzenie; komentarz następuje werseł po wersecie. W nim, mniejszym drukiem, znajdują się informacje o tle żydowskim, kwestiach gramatycznych czy inne szczegółowe. Na zakończenie całości Wengst zamieścił cztery strony tekstu na temat nagłówka i podpisu – tematem jest autorstwo Ewangelii.

4. Komentarz Rudolfa Schnackenburga do J a współczesne polskie komentarze do Ewangelii Jana

Starszym, ale wartościowym komentarzem, wydanym w KUL-owskiej serii, jest praca Lecha Stachowiaka *Ewangelia według św. Jana. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Poznań–Warszawa 1975¹⁰. Układ komentarzy w tej serii jest podobny (są drobne różnice dotyczące np. składowików czy przedmowy). Na początku pojawia się licząca dwadzieścia osiem stron bibliografia, w której podano teksty źródłowe, tłumaczenia i słowniki, następnie literaturę pomocniczą, jako trzecie studia bibliograficzne o czwartej Ewangelii, wykaz współczesnych komentarzy, w końcu pozostałą literaturę związaną z czwartą Ewangelią. Drugą obszerną część dzieła stanowi – zgodnie z tytułem – wstęp historycznokrytyczny, liczący sześćdziesiąt dwie strony. Omówione w nim zostały poniższe zagadnienia:

1. Ogólna charakterystyka czwartej Ewangelii w porównaniu z synoptykami.
2. Środowisko, w którym powstała czwarta Ewangelia. Postać Jana ewangelisty.
3. Zagadnienia literackie i kompozycyjne czwartej Ewangelii. Krytyka tekstu.
4. Zagadnienia historyczne czwartej Ewangelii.
5. Zagadnienia teologiczne czwartej Ewangelii.

¹⁰ Pismo Święte Nowego Testamentu, red. E. Dąbrowski, F. Gryglewicz, t. 4, Pallotinum.

Sam komentarz egzegetyczny zajmuje w publikacji trzysta dwie strony. Biblista analizuje Ewangelię wedle kolejności kanonicznej. Na górze stron umieszczone jest tłumaczenie, bezpośrednio pod nim uwagi na temat krytyki tekstu lub gramatyki. Brak jest przypisów, a odnośniki do cytowanej literatury znajdują się pomiędzy tekstem komentarza. Na początku analizy sekcji i perykopy znajduje się krótkie wprowadzenie wraz z bibliografią do danego urywka. Poddane badaniom są poszczególne wersety lub kilka wersów łącznie. Na końcu książki znajdują się trzy zagadnienia szczegółowe (ekskursy)¹¹, a po nich skorowidz autorów, tekstów cytowanych biblijnych i innych starożytnych, skorowidz rzeczowy, słów greckich i hebrajskich.

W serii *Biblia lubelska* (Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych) komentarz do Janowej Ewangelii napisał Antoni Paciorek (*Ewangelia według św. Jana. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, Lublin 2000). Całość liczy dwieście dwadzieścia cztery strony, z czego na wprowadzenie przypada czterdzieści sześć stron. Egzegeta zajął się w nim następującymi tematami:

1. Jedność literacka IV Ewangelii a proces jej powstawania.
2. Autor IV Ewangelii.
3. Ewangelia Jana a synoptycy.
4. Adresaci i cel IV Ewangelii.
5. Niektóre właściwości stylu IV Ewangelii.
6. Historia i teologia w Ewangelii Janowej.

Do poszczególnych wersetów podane są bezpośrednio pod tłumaczeniem teksty paralelne. Krytyka tekstu nie jest wyodrębniona, analiza egzegetyczna dotyczy perykop lub ich części. Ostatnią stroną książki zajmuje bibliografia, w której podane zostały komentarze do czwartej Ewangelii.

W tym samym roku ukazała się publikacja tego samego autora pt. *Ewangelia umiłowanego ucznia*, Lublin 2000. Liczy ona czterysta dwadzieścia dwie strony i składa się z trzech głównych części. Są nimi problematyka historyczno-literacka (sto trzydzieści cztery strony), ważniejsze tematy teologiczne (sto dwadzieścia trzy strony) i komentarz praktyczny (sto jedenaście stron), który nie zawiera przekładu Ewangelii. Egzegeza nie jest szczegółowa i nie dotyczy wersetów, lecz całych perykop. Na końcu zamieszczono wykaz skrótów, bibliografię podzieloną na: źródła bibliograficzne, sprawozdania z badań, komentarze, wybrane monografie i opracowania oraz indeks osobowy.

We wprowadzeniu powtarza się sześć tematów z wyżej wspomnianego komentarza, ale są one szerzej opracowane:

1. Jedność literacka IV Ewangelii a proces jej powstawania.
2. Autor IV Ewangelii.
3. Środowisko IV Ewangelii – czas i miejsce powstania.
4. Ewangelia Jana a synoptycy.
5. Religijno-duchowe tło IV Ewangelii.
6. Adresaci i cel IV Ewangelii.
7. Niektóre właściwości stylu IV Ewangelii.
8. Historia i teologia w Ewangelii Janowej.
9. Struktura IV Ewangelii.

¹¹ 1. Pochodzenie i sens określenia chrystologicznego *Logos* w czwartej Ewangelii. 2. Mesjańska godność Jezusa i związane z nią tytuły. 3. Eschatologia Ewangelii Janowej.

Ponadto ks. Paciorek zajął się omówieniem następujących tematów teologicznych:

1. Objawienie – wiara – zbawienie.
2. Chrystologia.
3. Eklezjologia.
4. Eschatologia.

Najnowszy polski komentarz do czwartej Ewangelii opublikował ks. prof. Stanisław Mędała, *Ewangelia według świętego Jana*, cz. 1-2, Częstochowa 2010. Dzieło tworzą dwie części, stanowiące czwarty tom komentarza do Nowego Testamentu w serii *Nowy komentarz biblijny*, wydawanej przez Edycję Świętego Pawła. Redaktorzy serii zaznaczają, że adresatami opracowań są nie tylko specjaliści; jednak komentarze mają uwzględniać filologię, analizę literacką, historię powstawania tekstu, tło historyczne i archeologiczne, teksty paralelne biblijne i pozabiblijne. Ks. Mędała w nocie *Od autora* dodaje, że jego celem jest „ukazanie przesłania religijnego tego dzieła (J) dla celów pastoralnych”. Zamierza stosować metodę historyczno-krytyczną wraz z podejściem kanonicznym, socjologicznym i kontekstualnym oraz analizę semiotyczną, narratywną i retoryczną. Przekład tekstu ma charakter filologiczny, niemal dosłowny.

Część pierwsza, obejmująca rozdz. J 1–12, liczy dziewięćset trzydzieści dziewięć stron, a druga, z analizą rozdz. J 13–21 – czterysta czterdzieści jeden. Dysproporcja wynika z faktu zamieszczenia rozbudowanego wstępu w części pierwszej, który liczy sto dziewięćdziesiąt pięć stron.

Wstęp nosi tytuł *Problematyka historyczno-literacka* i zawiera następujące zagadnienia:

1. Czwarta Ewangelia a Ewangelie synoptyczne.
2. Właściwości stylistyczne i literackie Ewangelii Jana.
3. Struktura literacka czwartej Ewangelii.
4. Kompozycja retoryczna czwartej Ewangelii.
5. Geneza czwartej Ewangelii.
6. Autorstwo, adresaci, cel napisania oraz czas i miejsce wydania.
7. Tło historyczno-religijne Ewangelii Janowej.
8. Tematy teologiczne (Objawienie Boga jako Ojca; Chrystologia, Pneumatologia, Soteriologia, Eklezjologia, Wiara i poznanie, Miłość).
9. Historia interpretacji.

Na początku każdej części podany został dość obszerny wykaz skrótów apokryfów, pism z Qumran, z Nag Hammadi, judaistycznych, pisarzy okresu hellenistycznego i klasycznego, ojców i pisarzy kościelnych, oznaczenia ważniejszych manuskryptów, skróty czasopism i serii oraz inne. Po nim zamieszczono transliterację liter hebrajskich i greckich.

Analiza perykop odbywa się w następujący sposób:

Tłumaczenie z krytyką tekstu

1. Zagadnienia literacko-historyczne (pojawiają się kwestie, takie jak: kontekst, tradycja i redakcja, tło starotestamentalne, struktura, strategia retoryczna, gatunek literacki, granice perykopy, forma literacka, funkcja perykopy).
2. Egzegeza werset po wersecie.
3. Aspekt kerygmaticzny – orędzie tekstu, czasem historia interpretacji.

W całym komentarzu autor dodał trzy ekskursy¹². Na zakończenie każdej części autor podał indeks autorów, tekstów biblijnych, tekstów pozabiblijnych. Pod koniec drugiego tomu umieszczona została bibliografia: teksty i pomoce, komentarze z podziałem na dawniejsze i nowsze oraz opracowania.

Podsumowanie

Publikacja *Das Johannesevangelium* Rudolfa Schackenburga, nad którą pracował ponad dwie dekady, z pewnością godna jest uwagi. Jej znaczenie dostrzec można w odwoływaniu się do niej przez późniejszych badaczy czwartej Ewangelii. Do jej zalet zaliczyć trzeba solidną egzegezę, sporą liczbę ekskursów oraz gruntowny wstęp. W porównaniu z pozostałymi komentarzami w serii *Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament* urodzony w Katowicach biblista szerzej zaprezentował wiadomości wstępne do Ewangelii, nie tylko pisząc najdłuższą introdukcję, ale także podejmując tematy nieobecne gdzie indziej. Dokładniej przedstawił kwestię rękopisów i ważnych wariantów tekstu, a także ujął niepodjęty u pozostałych temat interpretacji księgi w historii. Brakuje u niego niestety analizy budowy księgi, poza wzmiankami dotyczącymi procesu powstawania i hipotetycznej pierwotnej kolejności. U Schnackenburga znajduje się najwięcej, bo aż osiemnaście ekskursów, które łącznie zajmują dwadzieść sześćdziesiąt dwie strony; nie można też zapomnieć o dodatkowym czwartym tomie, który uzupełnia zarówno problematykę badawczą, historyczną, literacką, jak i egzegetyczną oraz teologiczną. Schnackenburg jako jedyny dokonuje podziału komentarzy do Ewangelii nie tylko pod względem chronologicznym, ale także wyznaniowym.

W zestawieniu z komentarzami do Janowej Ewangelii dostrzega się u Schnackenburga oparcie się presji hipotezy Bultmanna, podchwyconej przez Waltera Bauera o mandejskim tle Ewangelii. O wiele mniej biblista z Würzburga ingeruje także w kanoniczne następstwo perykop. W polskich komentarzach występują podobne tematy introdukcyjne, jak relacja Jana do synoptyków, autorstwo, środowisko powstania, zagadnienia literackie i teologiczne.

Przy okazji omawiania jednego z istotnych współczesnych dzieł egzegetycznych warto postawić pytanie o właściwy kształt naukowego komentarza do księgi biblijnej. Wydaje się, że prezentowane opracowania zawierają większość, jeśli nie wszystkie, istotnych elementów, przy czym książka *Ewangelia umiłowanego ucznia* Antoniego Paciorka właściwie nie przynależy do tej grupy. Do niezbędnych treści należy najpierw solidne wprowadzenie. Trudno wyobrazić sobie komentarz bez zagadnień literackich, historycznych i teologicznych, ujmujących specyfikę danej księgi świętej. Ponadto powinno ono przedstawić punkt widzenia badacza, jego założenia i metodę, jak czynią to Rudolf Schnackenburg czy Stanisław Mędała. Dobrze, jeśli analiza egzegetyczna przebiega zgodnie z przyjętą przez autora strukturą całości. Natomiast sama interpretacja filologiczna wers po wersie jest niewystarczająca; powinny ją poprzedzać wstępy do sekcji i perykop wskazujące na ich kontekst, gatunek, tło czy funkcję w dziele. Słusznym pomysłem jest przyjęte w serii *Nowy komentarz biblijny* wskazanie na orędzie tekstu biblijnego, czyli doprowadzenie czytelnika nie tylko do zrozumienia poszczególnych terminów i stwierdzeń, ale słów Biblii jako słowa Bożego. Bardzo pomocne są także ekskursy podejmujące szczegółowe problemy, obszerna bibliografia oraz różnego rodzaju indeksy.

¹² 1. Gody w Kanie a *Uczta Trymalchiona* Petroniusza; 2. Izrael i Samarytanie; 3. Krzyżowanie w starożytnej Palestynie.